

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДОРОНІНА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 94(477): 378.4 (477-25) КНУ:80] “1834/1919”

**ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФІЛОЛОГІЧНИХ
ДИСЦИПЛІН В ІМПЕРАТОРСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
СВ. ВОЛОДИМИРА
(1834–1919 рр.)**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
БОРИСЕНКО Мирослав Володимирович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри етнології та краєзнавства

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
член-кореспондент НАН України
РЕЄНТ Олександр Петрович,
Інститут історії України НАН України,
завідувач відділу історії України XIX – початку XX ст.

кандидат історичних наук, доцент
ТЕЛЕГУЗ Ірина Олександрівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
факультет історичної освіти,
доцент кафедри історії України

Захист відбудеться   30   05   2016 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.20 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 349).

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, ауд. 10).

Автореферат розіслано   29   04   2016 р.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради,
доктор історичних наук, професор

Л.П. Могильний

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Структура дисертації зумовлена об'єктом, предметом, метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (25 сторінок, 293 найменувань) та трьох додатків (6 сторінок). Загальний обсяг дисертації – 232 сторінки.

Вступ. Актуальність теми дослідження. Історія України невід'ємно пов'язана з історією культурно-освітніх центрів, одним з яких був Імператорський університет Св. Володимира (1834–1919), сьогодні Київський національний університет імені Тараса Шевченка. У цьому навчальному закладі формувалася місцева інтелігенція, наукова еліта, розвивалися гуманітарні науки, до комплексу яких входили філологічні. Досліджуючи духовну культуру народів світу через мовний і стилістичний аналіз літературних пам'яток, університетські вчені змогли зробити вагомий внесок у розвиток гуманітарних дисциплін.

Оскільки університетська філологічна наука у свій час знаходилася під значним впливом європейської науки, питання вивчення історії становлення та розвитку філологічних дисциплін набуває особливого значення, враховуючи інтеграцію українського суспільства з європейською спільнотою та розбудову сучасної вітчизняної науки відповідно до європейських стандартів.

Актуальність теми посилюється тим, що на сьогодні немає окремого ґрунтовного дослідження, у якому всебічно аналізується комплекс проблем щодо історії розвитку філологічних дисциплін та роботи професорсько-викладацького складу гуманітарних кафедр Київського університету.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у межах науково-дослідної теми “Українська нація в загальноєвропейському вимірі: історія та сучасність” (державний реєстраційний номер 11 БФ046-01), яка є частиною тематичного плану історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Об'єктом дослідження є складова гуманітарної освіти, а саме філологічна освіта в Імператорському університеті Св. Володимира.

Предметом дослідження є процес зародження, становлення та розвитку філологічних дисциплін та професійна діяльність викладацького складу гуманітарних кафедр в Імператорському університеті Св. Володимира.

Мета дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб на основі комплексного аналізу історіографії та наявних джерел з'ясувати цілісну картину становлення й розвитку філологічних дисциплін, роботу відповідних кафедр та професорсько-викладацького складу в Імператорському університеті Св. Володимира у період з 1834 по 1919 рр.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних наукових завдань:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження;
- з'ясувати основні етапи становлення та розвитку філологічних дисциплін;
- розглянути проблему зародження сходознавства в університеті;

- проаналізувати впровадження курсів західноєвропейських літератур як складової філологічної освіти;
- висвітлити проблему кадрового забезпечення кафедр класичної філології;
- з'ясувати роль сучасних європейських мов в університетській освіті;
- дослідити внесок філологів у розвиток курсів славістики;
- розглянути умови створення романо-германського відділення як структурного підрозділу історико-філологічного факультету;
- дослідити впровадження предметної системи в університеті.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1834 р. по 1919 р. Нижню межу зумовлено часом відкриття Імператорського університету Св. Володимира, тобто заснуванням у ньому мовних кафедр, а верхню – роком його ліквідації у 1919 р. радянською владою в Україні. Також верхня межа пов'язана з фактичною ліквідацією Київського навчального округу, на території якого функціонував Імператорський університет Св. Володимира.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Київського навчального округу, створеного у 1832 р. і ліквідованого радянською владою у 1919 р., центром якого був Імператорський університет Св. Володимира.

Методологічну основу дисертації складають загальнонаукові принципи історизму, всебічності та системності. З метою забезпечення реалізації цих принципів використано конкретно наукові **методи**: діахронний, проблемно-хронологічний та просопографічного аналізу.

Для систематизації та оцінки на репрезентативність у розкритті теми архівних і опублікованих джерел, використано джерелознавчі методи бібліографічної та архівної евристики, класифікації й систематизації. Їхнє поєднання дало змогу досягнути поставленої мети та вирішити науково-дослідницькі завдання.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що вперше на основі комплексного аналізу історіографії, архівних і опублікованих матеріалів, досліджено історію розвитку філологічних дисциплін у межах Імператорського університету святого Володимира (1834–1919). Цілісно розкрито роботу кафедр класичної, слов'янської, російської філології разом із їх професорсько-викладацьким складом. Розширено джерельну базу та залучено до обігу широке коло неопублікованих джерел. По-новому розглянуто питання спеціалізації та впровадження предметної системи в університеті. Розширено дані про освіту та роки роботи викладачів університету всіх мовознавчих кафедр. З нових позицій розкрито історичні умови створення кафедри порівняльної граматики індоєвропейських мов та відділення романо-германської філології на історико-філологічному факультеті.

Практичне значення одержаних результатів. В подальшому матеріали дисертації можуть бути використані для створення узагальнюючих наукових праць та окремих досліджень з історії України, культури, науки та освіти, при розробці спеціальних курсів з історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Практичне значення одержаних результатів особливо важливе у зв'язку з інтеграцією наукових установ та освітніх закладів сучасної України до європейського освітнього простору.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, у якій висвітлені власні ідеї й розробки автора, що дозволили вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення та висновки, сформульовані дисертанткою особисто. Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання та використані лише для підкріплення ідей здобувачки.

Апробація дисертаційного дослідження. Основні наукові положення та висновки дисертації доповідалися та обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: ХХ ювілейна Міжнародна науково-практична конференція “Українознавство та всесвітня історія: теоретико-методологічні засади наукових парадигм” (Київ, 2011); “Дні науки історичного факультету” (Київ, 2011, 2012, 2013); “Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес” (Харків, 2012);.

Публікації. За матеріалами досліджень, представлених у дисертації, опубліковано 6 одноосібних наукових праць, з яких 5 статей – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому фаховому виданні.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі “Історіографія та джерельна база дослідження” висвітлено стан наукової розробки теми, здійснено історіографічний аналіз праць за темою дисертації, подано характеристику джерел, використаних у процесі дослідження.

У підрозділі 1.1 “Історіографія” проаналізовано рівень наукового вивчення теми. Історичні праці з даної тематики поділено на декілька груп: 1) праці періоду існування Імператорського університету Св. Володимира (30-ті рр. ХІХ ст. – 20-ті рр. ХХ ст.); 2) роботи авторів радянського періоду (20-ті рр. – початок 90-х рр. ХХ ст.); 3) вітчизняні та іноземні дослідження у галузі історії вищої школи та філологічних наук періоду незалежності (90-і рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.).

Історіографія першої групи складається із загальних робіт описового характеру з історії Імператорського університету Св. Володимира. Головними є праці В. Я. Шульгіна і М. Ф. Владимирського-Буданова про перебіг подій, передумови створення університету в Києві, структуру освіти та формування кафедр класичної, слов'янської та російської філології¹. Повна довідкова

---

¹Шульгин В. Я. История университета Св. Владимира / Виталий Яковлевич Шульгин. – [репринт. воспр. изд. 1860 г.]. – К. : Лыбидь, 2010. – 230 с.; Владимирский-Буданов М. Ф. История императорского университета Св. Владимира / Михаил Флегонтович Владимирский-Буданов. – Т. 1 : Университет Св. Владимира в царствование Императора Николая Павловича. – К. : Тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1884. – 674, [43] с.

інформація про професорсько-викладацький склад до 1884 р. знаходиться у ювілейному виданні В. С. Іконнікова².

Оскільки хронологічна періодизація біографічного словника В. С. Іконнікова закінчується на 1884 р., виникла необхідність звернутися до інших джерел, у яких міститься додаткова біографічна інформація про викладачів університету. На допомогу прийшли універсальні багатотомні видання великого та малого енциклопедичних словників Ф. А. Брокгауза та І. А. Єфрона³, біографічний словник за редакцією О. О. Половцова⁴ та критико-біографічний словник С. А. Венгерова⁵.

Питання реформи вищої освіти та впровадження предметної системи на історико-філологічних факультетах російських університетів на початку ХХ ст. у своїх наукових роздумах порушували В. М. Івановський та М. М. Покровський⁶. Автори порівняли сучасний стан університетської освіти у вищих навчальних закладах Російської імперії з університетами Німеччини, охарактеризували можливі переваги та недоліки впровадження предметної системи.

Переважна більшість робіт радянського періоду, присвячених історії Київського університету, містить узагальнюючий аналіз розвитку університетської освіти, тогочасні наукові досягнення, ідейну боротьбу, але мало що з історії філологічної освіти. Ідейного навантаження зміг уникнути В. П. Бузескул, вдало охарактеризувавши наукову діяльність П. І. Аландського, Ф. Г. Міщенка, В. І. Модестова, Ю. А. Кулаковського⁷. У ювілейних роботах 1935 р. та 1959 р. розкрито історію університету, враховуючи досвід викладання

² Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета Св. Владимира (1834–1884) / сост. под ред. проф. В. С. Иконникова. – К. : Тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1884. – 859 с.

³ Энциклопедический словарь : в 86 т. / Фридрих Арнольд Брокгауз, Илья Абрамович Ефрон. – [репринт. воспр. изд. 1890–1907 гг.]. – М. : Терра, 1990–1994; Малый энциклопедический словарь : в 4 т. / Фридрих Арнольд Брокгауз, Илья Абрамович Ефрон. – [репринт. воспр. изд. 1907–1909 гг.]. – М. : Терра, 1994.

⁴ Русский биографический словарь : в 25 т. / изд. под наблюдением Александра Александровича Половцова. – 1896–1918.

⁵ Венгеров С. А. Критико-биографический словарь русских писателей и ученых (от начала русской образованности до наших дней) : Т. 1–6 / Семен Афанасьевич Венгеров. – СПб. : Семеновск. Типо-литография (И. Ефрона), 1886–1904. – Т. 1, вып. 1–21. А. – 1889. – 1200 с.

⁶ Ивановский В. Н. Предметная система в наших университетах и ее применение к философским наукам / Владимир Николаевич Ивановский // Современная летопись : журнал Мин-ва Народного просвещ. – 1907. – № 11. – С. 1–48; Покровский М. Н. Мысли о реформе университетского учебного строя на основе предметной системы / Михаил Николаевич Покровский // Современная летопись : журнал Мин-ва Народного просвещ. – 1906. – № 3. – С. 1–48.

⁷ Бузескул В. П. Всеобщая история и её представители в России в XIX и начале XX века : Ч. 2 / Владислав Петрович Бузескул. – Л. : Изд-во АН СССР, 1931. – 223 с.

філологічних дисциплін⁸. Також у цей час помітна діяльність у галузі упорядкування енциклопедій⁹ та бібліографічних словників¹⁰, що суттєво доповнює біографічний матеріал викладачів.

У радянській історіографії варто виокремити низку робіт з історії університетської освіти Р. Г. Еймонтової та Г. Н. Щетініної¹¹, присвячених дослідженню російських університетів та університетської освіти на зламі епох. У них, крізь призму радянської парадигми розглядається історія університетської науки, приділяється увага особливостям політики міністерства освіти та уряду відносно університетського питання протягом ХІХ ст. – початку ХХ ст., аналізуються російські університетські статuti 1863 р. та 1884 р.

Серед доробку еміграції радянського періоду відзначимо працю української діаспори, створену під егідою наукового товариства Т. Г. Шевченка¹², яка містить систематизовані знання про Україну та її діячів у науковому, громадському та культурному житті, що суттєво доповнює інформацію про творчий шлях В. М. Перетца, В. І. Петра, В. О. Розова.

Розвал СРСР та вивільнення історичної науки від ідеологічної заангажованості дозволили звернутися до проблем вищої освіти під іншим кутом. До третьої групи історіографічних праць входять роботи вітчизняних та іноземних дослідників у галузі історії вищої школи періоду незалежності. Роботи українських дослідників, дотичні темі поділено на: 1) ювілейні роботи з історії Київського університету; 2) низку досліджень, пов'язаних з вивченням різних аспектів філологічної освіти та професорсько-викладацького складу; 3) дисертаційні роботи.

У більшості ювілейних робіт, присвячених історії Київського університету періоду незалежності, детальної інформації про становлення філології як окремої дисципліни не міститься. Найгрунтовнішою працею на сьогоднішній день є ювілейна робота 2014 р., у якій колектив авторів, залучивши великий масив

⁸ Розвиток науки в Київському університеті за сто років / відп. ред. М. А. Кушнар'ов. – К., 1935. – 296 с.; Історія Київського університету (1834–1959) : до 125-річчя з дня існування / відп. ред. Олександр Захарович Жмудський. – К. : Вид-во Київськ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 1959. – 628 с.

⁹ Литературная энциклопедия : в 11 т. / ред. : В. М. Фриче, А. В. Луначарский. – М., 1929–1939.

¹⁰ Булахов М. Г. Восточнославянские языковеды : биобиблиографический словарь в 3-х т. / Михаил Гапеевич Булахов. – Минск : Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1976–1978; Славяноведение в дореволюционной России : библиографический словарь / отв. ред. В. А. Дьяконов. – М. : Наука, 1979. – 428 с.

¹¹ Эймонтова Р. Г. Русские университеты на грани двух эпох. От России крепостной к России капиталистической / Регина Генриховна Эймонтова. – М. : Наука, 1985. – 350 с.; Щетинина Г. Н. Университеты в России и Устав 1884 года / Галина Исидоровна Щетинина. – М. : Наука, 1976. – 231 с.

¹² Енциклопедія українознавства. Словникова частина : [в 11 т.] / ред. проф. В. Кубійович. – Париж, Нью-Йорк : Молоде Життя, 1970.

першоджерел, найповніше відтворив основні етапи життя Київського університету за останні 180 років¹³.

До другої групи відносяться праці українських дослідників, у яких порушуються питання діяльності університету та його професорсько-викладацького складу. Перша підгрупа стосується міністерського управління та зв'язків Київського університету з іншими університетами Європи, що було розглянуто у серії робіт О. А. Іваненко¹⁴. До другої підгрупи відносяться аспекти, пов'язані з роботою професорсько-викладацького складу. Діяльність класиків дослідили Л. В. Матвєєва, А. О. Пучков¹⁵ та ін. Над слов'янознавчою тематикою працюють Н. І. Любовець, О. Л. Паламарчук, О. Р. Чмир¹⁶ та ін. Творчий шлях і наукову діяльність літературознавців проаналізували Н. І. Бернадська Н. П. Марченко¹⁷ та ін. Проблема зародження сходознавства розглянута Т. О. Щербань¹⁸. Питання формування професорсько-викладацького складу у Київському університеті порушили А. І. Павко, І. В. Шостак¹⁹.

¹³ Історія Київського університету : монографія / [І. В. Верба та ін.; редкол. : Л. В. Губерський та ін.] ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К. : Видав.-поліграф. центр "Київський університет", 2014. – 895 с.

¹⁴ Іваненко О. А. Університети України в міжнародних наукових зв'язках Російської імперії (друга половина XIX – початок XX ст.) : монографія / Оксана Анатоліївна Іваненко. – К. : Ін-т історії України НАНУ, 2013. – 374 с.; Іваненко О. А. Українсько-французькі зв'язки: наука, освіта, мистецтво (кінець XVIII – початок XX ст.) / Оксана Анатоліївна Іваненко. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2009. – 320 с.

¹⁵ Матвєєва Л. В. Юлиан Кулаковский: жизнеописание / Л. В. Матвєєва ; Ін-т востоковед. им. А. Крымского НАН Украины. – К. : Стило, 2002. – 482 с.; Матвєєва Л. В. Доля видатного славіста-українознавця Володимира Перетца / Л. В. Матвєєва // Східний світ. – 2007. – № 2. – С. 32–44; Пучков А. А. Архитектуроведение и культурология : Избранные статьи / Андрей Александрович Пучков. – К. : Издат. Дом А.С.С., 2005. – 608 с.

¹⁶ Любовець Н. І. Олександр Олександрович Котляревський: матеріали до біобібліографії / Н. І. Любовець // Українська біографістика. – 2010. – Вип. 6. – С. 55–80; Паламарчук О. Л. Славістика в Київському університеті між двома світовими війнами / О. Л. Паламарчук, О. Р. Чмир // Слов'янський світ. – 2009. – № 7. – 226 с.; Чмир О. Сербістика в університет Св. Володимира / Олена Чмир // Українсько-сербський збірник "Украс". – 2009. – № 4 – С. 159–184.

¹⁷ Бернадська Н. І. Перші спроби осмислення роману як жанру викладачами Університету Св. Володимира / Ніна Іванівна Бернадська // Дивослово. – 2004. – № 10. – С. 64–66; Марченко Н. П. Микола Павлович Дашкевич: визнаний і незнаний діяч української науки / Н. П. Марченко // Українська біографістика. – 2010. – Вип. 6. – С. 81–102.

¹⁸ Щербань Т. О. Сходознавство у Київському університеті Св. Володимира : 1834–1918 / Т. О. Щербань // Східний світ. – 2006. – № 4. – С. 76–86.

¹⁹ Павко А. І. Основні напрями формування викладацького та наукового складу університетів України в імперську добу XIX – початок XX ст. / А. І. Павко //

Окремим інформативним блоком історіографії дослідження є дисертаційні роботи, у яких проаналізовано діяльність представників київської філологічної школи. Проблему існування слов'язознавчого осередку в Київському університеті дослідила І. В. Журжа²⁰, питання розвитку візантиністики розглянув В.Ю. Чеканов²¹, особистість та творчий шлях літературознавця М.П. Дашкевича дослідив А. І. Чуткий²², а В. Д. Коцюк проаналізував освітню діяльність О.О. Котляревського²³.

Сьогодні російська історична наука активно працює над питанням університетської освіти кінця XVIII – початку XX ст., розвиває поняттєву базу, систематизує й узагальнює історичний досвід. Ця група представлена роботами російських істориків, які досліджують історію університетів за часів Російської імперії. Праці А. І. Авруса та А. Ю. Андреева найґрунтовніше висвітлюють університетське питання у контексті історії Європи²⁴.

Паралельно із вирішенням проблем вищої освіти та різних її складових активізувався інтерес до проблем культурології, історії класичної та слов'янської філології. Так, Л. П. Лаптева висвітлила історію розвитку слов'язознавства з кінця XIX ст.²⁵, В. О. Летяєв та Е. Д. Фролов розглянули історіографію Давнього

Проблеми історії України XIX – початок XX ст. – 2008. – Вип. XV. – С. 290–304; Шостак І. В. Професорсько-викладацький склад Університету Св. Володимира у 1834–1839 рр. : національний аспект / І. В. Шостак // Записки Наукового товариства ім. О. Оглоблина. – Острог, 2006. – Т. VI. – С. 67–79.

²⁰ Журжа І. В. Становлення та розвиток слов'язознавства в університеті Св. Володимира (1834–1919 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 “Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни” / Ірина Валеріївна Журжа ; Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознав. – К., 2006. – 20 с.

²¹ Чеканов В.Ю. Візантиністика в Київському університеті Св. Володимира (друга половина XIX - початок XX ст.) : автор. дис. на здобуття ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06 “Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни” / Всеволод Юрійович Чеканов ; Київський славістичний університет. – К., 2009. – 16 с.

²² Чуткий А. І. М. П. Дашкевич: особистість, наукова та педагогічна спадщина вченого : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Андрій Іванович Чуткий ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 14 с.

²³ Коцюк В. Д. Професор О. О. Котляревський у громадському і науково-освітньому житті України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Володимир Дмитрович Коцюк ; Кам'янець-Подільськ. нац. ун-т імені Івана Огієнка – Кам'янець-Подільський, 2010. – 20 с.

²⁴ Аврус А. И. История российских университетов : Очерки / Анатолий Ихильевич Аврус. – М. : Московск. общ. науч. фонд, 2001. – 192 с.; Андреев А. Ю. Российские университеты XVIII – первой половины XIX века в контексте университетской истории Европы / Андрей Юрьевич Андреев – М: Знак, 2009. – 640 с.

²⁵ Лаптева Л. П. История славяноведения в России в конце XIX – первой трети XX в. / Людмила Павловна Лаптева. – М. : Индрик, 2012. – 840 с.

Риму та розвиток антикознавства в Росії²⁶, творчий шлях М.Є. Скворцова висвітлив А. А. Пінський²⁷, а наукову спадщину П.І. Аландського – В. А. Филимонов і А. Г. Канев²⁸. С. Г. Карпюк розглянув справу, пов'язану із звільненням з посади проф. Ф. Г. Міщенко²⁹. Становлення навчального плану як нормативно-правового документу, еволюція та номенклатура спеціальностей наукових співробітників в Росії розглянули Н. В. Юшина, І.А. Ягудаєва³⁰ та ін.

Таким чином, аналіз історіографії засвідчив, що в сучасній, радянській і дорадянській історичній науці відсутнє комплексне дослідження історії становлення та розвитку філологічних дисциплін в Імператорському університеті Св. Володимира.

Підрозділ 1.2 “Джерельна база” присвячено характеристиці основних груп джерел, які складаються з неопублікованих та опублікованих матеріалів.

Група неопублікованих джерел зберігається у Центральному державному історичному архіві України м. Києва (далі – ЦДІАК України), фонд Канцелярії попечителя Київського учбового округу (Ф. 707), у Державному архіві м. Києва (далі – ДАК), фонд Київського університету (Ф. 16), в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІРНБУВ), особисті фонди А.І. Степовича (Ф. 179), А.М. Лободи (Ф. 37), Ю.А. Яворського (Ф. 21) та фонд Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) (Ф. X). Також задіяні матеріали державного архіву м. Томськ (ОГКУ ГАТО), фонд Томського губернского управління (1882-1917) (Ф. 3), у якому утримуються справи та статистичні дані засланих та осіб під наглядом поліції у межах Томської губернії.

Так, у Ф. 707 Управління Київського учбового округу ЦДІАК знаходяться справи канцелярії попечителя Київського навчального округу стосовно конкурсу на посади лекторів англійської та італійської мов, біографічні дані окремих лекторів, справи про обговорення та відкриття нового відділення на історико-

²⁶ Летяев В. А. Восприятие римского наследия российской наукой XIX – начала XX вв. : [монография] / Валерий Алексеевич Летяев. – Волгоград : Изд-во Волгоградск. гос. ун-та, 2002. – 244 с.; Фролов Э. Д. Русская наука об античности : Историографические очерки / Эдуард Давидович Фролов. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1999. – 544 с.

²⁷ Пинский А. А. Пайдейя : работы 1986–96 годов / Анатолий Аркадьевич Пинский. – М. : Частная школа, 1997. – 193 с.

²⁸ Филимонов В. А. П. И. Аландский как историк-антиковед : [монография] / В. А. Филимонов, А. Г. Канев. – Сыктывкар : Изд-во СыктГУ, 2013. – 136 с.

²⁹ Карпюк С. Г. Дело о назначении ординарного профессора греческой словесности Московского университета / С. Г. Карпюк // Вестник Древней Истории. – 1993. – № 1. – С. 175–181.

³⁰ Юшина Н. В. Становление учебного плана как нормативно-правового документа (XVI – начало XX века) / Н. В. Юшина // Известия Росс. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена. – 2007. – Т. 16, № 40. – С. 560–563.; Ягудаева И.А. Эволюция специальностей научных работников по историческим наукам в России (1819–2001 гг.) / И.А. Ягудаева. // Известия Росс. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена. – 2008. – № 61. – С. 321–325.

філологічному факультеті, листування Міністерства народної освіти з Київським університетом тощо.

У ДАК зберігається найбільша кількість документів Ради та правління, організації навчального процесу. Найважливішими є інформаційний масив Ф. 16, де знаходяться формулярні та послужні списки тих викладачів кінця XIX – початку XX ст., які не увійшли до загальновідомих енциклопедій та словників. Там же знаходяться рапорти викладачів, адресовані декану факультету про заплановані курси на навчальний рік, доповідні записки про перебіг подій на факультеті, матеріали конкурсів на заміщення посади лекторів, протоколи засідань деканату історико-філологічного факультету за різні роки, програми курсів лекцій, затвердження навчально-методичної літератури радою факультету, звіти стосовно діяльності комісій на історико-філологічному факультеті тощо.

Біографічні дані та характеристики викладачів Є.В. Анічкова, С.С. Дложевського, О.М. Лук'яненко, А.І. Степовича, Ю.А. Яворського містяться в особових фондах А.М. Лободи (Ф. 31), А.І. Степовича (Ф. 179), Ю.А. Яворського (Ф. 21) та у Ф. 10 Всеукраїнської Академії наук ІР НБУВ. На основі них можна скласти цілісну картину формування професорсько-викладацького складу мовознавчих кафедр на початку XX ст.

У Ф. 3 Томское губернское управление (1882-1917) ОГКУ ГАТО зберігається справа професора Ф. Г. Кнауера за 1915–1917 рр., у якій знаходиться листування штабу Київського військового округу із Томським Губернським комісаром Тимчасового уряду, інформація про останні роки життя професора, характеристика, біографія та звіт про стан його здоров'я.

До групи опублікованих матеріалів відносяться: 1) документальні джерела (законодавчі, розпорядчі, діловодні); 2) періодичні видання; 3) праці викладачів; 4) документи особистого походження (некрологи, мемуари, спогади).

До першої підгрупи входять постанови та розпорядження по університету Св. Володимира³¹. До них також відносяться затвержені навчальні правила та програми історико-філологічного факультету, які часто ревізувалися на прикінці XIX – початку XX ст. і видавалися окремими брошурами³².

Друга підгрупа охоплює періодичні видання. В “Университетских известиях”, які друкувалися з 1861 р., знаходяться звіти засідання історико-філологічного факультету, огляд викладання, навантаження та лекції викладачів, оголошення про конкурс, некрологи тощо. В “Журнале министерства народного

³¹ Виндинг В. В. Сборник постановлений и распоряжений начальства по Университету Св. Владимира и прочим русским университетам / В.В. Виндинг. – Ч. 1. – К., 1872. – IV, 320 с.; Воловенко П. Ф. Сборник постановлений и распоряжений начальства по Университету Св. Владимира и прочим русским университетам с 1892 по 1911 гг. / П. Ф. Воловенко. – К., 1912. – 1020 с.

³² Общие учебные планы и правила историко-филологического факультета университета Св. Владимира / состав. Н. М. Бубнов] – К.: Тип. Имп. Унив. Св. Владимира, 1907. – 25 с.; Учебные правила и программы историко-филологического факультета Императорского университета Св. Владимира / [состав. Декан Н. Бубнов] – К.: Тип. Имп. Унив. Св. Владимира, 1911. – 134 с.

просвещения” містяться накази, циркуляри, наукові роботи з різних галузей наук та некрологи. Окремими виданнями йдуть збірки постанов та розпоряджень по Міністерству народної освіти. Крім тематичних видань міністерства, у роботі задіяна найповніша збірка законодавчих актів дореволюційної Росії³³.

Третя підгрупа представлена науково-методичними розробками та лекційним матеріалом викладачів Київського університету, у яких розглядалися мета та завдання курсу, окреслювалися методи та напрямки у розвитку наукової думки. Крім суто профільних робіт у галузі дослідження українського етносу слід зазначити культурологічну статтю Ф. Г. Де-Ла-Барта про значення творчості Т. Г. Шевченка³⁴, лінгвістичне дослідження Ф. І. Кнауера про походження назви Русь³⁵ та роботи В. О. Розова з історії грамот XIV і XV ст.³⁶.

Остання підгрупа представлена джерелами особистого характеру, а саме: мемуарами, спогадами сучасників та некрологами. Важливим джерелом з історії університету Св. Володимира є збірники київських істориків В. А. Короткого та В. І. Ульяновського, у яких містяться офіційні документи, приватне листування і спогади сучасників³⁷. Суттєвим доповненням до них є особисті спогади М. І. Костомарова, В. І. Модестова, М. К. Чалого, З. П. Тулуб³⁸ та ін. У спогадах найціннішою є інформація про перебіг подій та відносини історико-філологічного

³³ Полное Собрание Законов Российской Империи : Собрание второе (12 декабря 1825 – 28 февраля 1881 гг.) : [в 55-ти т. с указ.]. – СПб. : Тип. II Отд. Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830–1885.

³⁴ Де-Ла-Барт Ф. Г. Шевченко – народный поэт / Фердинанд Григорьевич Де Ла Барт // Сборник, посвященный памяти Тараса Григорьевича Шевченка. – М. : Тип. К. Л. Меньшова, 1912. – 221 с.

³⁵ Кнауэр Ф. И. О происхождении имени народа Русь / Фридрих (Федор) Иванович Кнауэр // Труды одиннадцатого археологического съезда в Киеве (1899 г.). – Т. 2, ч. 2 : Доклады исторического и филологического содержания / под ред. граф. П. С. Уваровой и С. С. Слуцкого. – М. : Тип. Г. Лиснера и А. Гешеля, 1901. – С. 6–9.

³⁶ Розов В. А. Значение грамот XIV и XV веков для истории малорусского языка / Владимир Алексеевич Розов // Университетские известия. – 1907. – № 5. – С. 1–20.

³⁷ Alma mater. Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920 : матеріали, документи, спогади : [у 3 кн.] / упоряд. В. А. Короткий, В. І. Ульяновський]. – К., 2000–2001. – Кн. 1 : Університет Св. Володимира між двома революціями. – 2000. – 704 с.; 3 іменем Святого Володимира : Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників : [в 2-х кн.] / [упор. В. Короткий, В. Ульяновський]. – К., 1994. – Кн. 2. – 453 с.

³⁸ Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография / Николай Иванович Костомаров. – К. : Лыбидь, 1990. – С. 425–438; Модестов В. И. В Казани и в Киеве (1867–1877) : отрывок из воспоминаний / Василий Иванович Модестов // Исторический вестник. – 1885. – Т. 22. – С. 321–344; Тулуб Зинаида. Моя жизнь / Зинаида Тулуб ; [сост. Б. В. Клименко ; вступ ст. : Б. Клименко, С. Тулуб]. – К. : Київ-Париж-Дакар, 2012. – 432 с.; Чалый М. К. Воспоминания / Михаил Корнеевич Чалый // Киевская старина. – 1889. – № 11. – С. 3–280.

факультету із радістю університету, характеристика професійної діяльності та людських якостей викладачів.

Крім спогадів, важливу роль зіграли некрологи, присвячені пам'яті вчених. У них подається не тільки огляд наукової спадщини філологів, але й висвітлюється їх життєвий та творчий шлях, індивідуальна історія.

Таким чином, історіографічний аналіз та наявність різноманітного масиву джерел є підґрунтям комплексного наукового дослідження становлення та розвитку філологічних дисциплін в університеті Св. Володимира.

У другому розділі **“Історичні умови становлення філологічних дисциплін мов в Київському університеті (1834–1863)”**, що складається з двох підрозділів, висвітлюється перший етап становлення та розвитку філологічної освіти (1834–1863), який умовно поділений на два підетапи, розглядається формування кафедр римської словесності та старожитностей, грецької словесності та старожитностей, російської словесності та викладання сучасних європейських мов лекторами університету.

У підрозділі 2.1 **“Зародження осередку філологічної освіти на 1-му відділенні філософського факультету”** розглядається перший підетап (1834–1839), який тривав до закриття університету у 1839 р. До професорсько-викладацького складу мовних кафедр увійшли, переведені з Кременецького ліцею, викладачі дворянського походження та римо-католицького сповідання (Й. В. Корженевський, А. Ф. Лідль, Й. Й. Мікульський, А. К. Плянсон, М. Ю. Якубович). На кафедрі російської словесності формується славістичний осередок на чолі з М. О. Максимовичем. У цей час запроваджується викладання сучасних європейських мов (німецька, французька, італійська) лекторами. Особливість цього історичного етапу полягає у відсутності уніфікованої системи викладання, якій були притаманні риси ліцею. Характерним було отримання енциклопедичної освіти.

У підрозділі 2.2 **“Діяльність історико-філологічного факультету у 1840–1863 рр.”** аналізується другий підетап (1840–1863), показано хвилю цензури та посилення державного контролю з боку царського уряду. Відбувається оновлення професорсько-викладацького складу, на кафедрах класичного мовознавства з'являються висококваліфіковані методисти, вихованці Дерптського університету (І. Я. Нейкірх, О. К. Деллен). На мовних кафедрах з'являються перші вихованці Київського університету (К. Ф. Страшкевич, М. Т. Костир, А. І. Линниченко). У 1843 р. відбувається конкурс на посаду лектора англійської мови, з'являються перші згадки про критерії відбору науково-методичної літератури (1847). Даний період характеризується активною розробкою програм та стандартизацією підручників для реалізації навчального процесу. Важливою структурною подією є створення історико-філологічного факультету у 1850 р., який став повноцінним осередком філологічної освіти.

У третьому розділі **“Розвиток філологічних дисциплін у другій половині XIX – на початку XX ст.”**, який складається з чотирьох підрозділів, висвітлюються другий (1863–1884) та третій (1884–1919) етапи становлення та розвитку філологічної освіти, розглядається відкриття нових кафедр на історико-філологічному факультеті, аналізується кадровий потенціал кафедр класичного

мовознавства, розвиток славістичних дисциплін, роль сучасних європейських мов в університетській освіті.

У підрозділі 3.1 “Освітня реформа та запровадження нових дисциплін” розглянуто історичні умови створення кафедр історії всесвітньої літератури (з 1884 р. – кафедра історії західноєвропейських літератур) і порівняльної граматики індоєвропейських мов (з 1884 р. – порівняльного мовознавства) у 1863 р. Створення кафедри західноєвропейської літератури зумовило появу нових курсів західноєвропейських літератур різних періодів, розробкою яких займалися М. П. Дашкевич, Є. В. Анічков, І. І. Гливенко, Ф. Г. Де-Ла-Барт, І. В. Шаровольський. У 1887 р. проф. М. П. Дашкевичем був започаткований романський, а у 1888 р. – германський семінарій, що стало рушійним фактором у викладанні групи предметів романо-германської філології. Для розвитку сходознавчих дисциплін в університеті Св. Володимира вирішальну роль зіграло створення кафедри порівняльної граматики індоєвропейських мов. Через внутрішньоуніверситетську боротьбу професорської корпорації кафедра була незаміщеною протягом 1863–1885 рр., хоча це питання порушувалося у 1871 р., коли на посаду викладача розглядали кандидатуру І. О. Бодуена-де-Куртене. У 1885–1915 рр. на кафедрі працював вихованець Дерптського університету Ф. І. Кнауер.

У підрозділі 3.2 “Класична філологія та її представники” показана політика університету щодо підготовки власних кадрів та науково-методична робота викладачів кафедр класичного мовознавства.

Відсутність належної кадрової політики у середині 60-х рр. ХІХ ст. пояснювалася складними іспитами та обмеженістю закордонного стажування для кандидатів, а внутрішня боротьба університетської корпорації тільки ускладнювала роботу історико-філологічного факультету. З 60-х рр. у Київському університеті з’являються вихованці Санкт-Петербурзького (П. І. Аландський, В. І. Модестов, І. В. Цветаєв), Московського (Ю. А. Кулаковський, М. Є. Скворцов), а з 80-х рр. Лейпцизького (Й. А. Леціус, А. І. Сонні), Санкт-Петербурзького (О. О. Поспішил) та Празького (В. І. Петр) університетів. У ХІХ ст. підготовка власних кадрів відбувалася повільно (Ф. Г. Міщенко, С. І. Бех). Максимальна кількість вихованців Київського університету припадає на початок ХХ ст. (С. С. Дложевський, В. П. Клінгер, М. В. Пахаревський, М. Я. Калинович). Серед викладачів помітна активна науково-дослідна робота. Окремі вчені проявили високу кваліфікацію та користувалися певним авторитетом у своїй галузі.

У підрозділі 3.3 “Роль сучасних європейських мов в університетській освіті” проаналізована діяльність лекторів сучасних європейських мов в університеті Св. Володимира. Окремої кафедри для вивчення іноземних мов не існувало, не було також жодних спеціальних відділень, а викладання іноземної мови та історії літератури було покладене на одну особу – лектора.

В університеті працювали випускники Паризького (А. К. Плянсон, Л. Е. Пекюс), Лондонського (Я. Я. Госкінс), Женевського (А. А. Борель), Санкт-Петербурзького (Є. В. Анічков, І. І. Гливенко, В. В. Даніель, Ф. Г. Де-Ла-Барт) університетів, лектори німецької мови – випускники Дерптського університету

(Ф. К. Андерсен, С. І. Краузе, П. В. Лукашевич, О. Ф. Свенсон). Всі вони проходили конкурс на заміщення посади лектора, який передбачав написання кваліфікаційної роботи та двох пробних лекцій.

У підрозділі 3.4 “Розвиток славістичних дисциплін” розглянуто роботу славістів та русистів у галузі викладання мов та літератури південних, західних та східних слов’ян. До розробки курсів на кафедрі слов’янських нарід найактивніше долучилися О. О. Котляревський, Т. Д. Флоринський, А. І. Степович, О. М. Лук’яненко. Саме на кафедрі російської філології почали впроваджувати курси української історії та літератури А. М. Лобода, В. М. Перетц, В. О. Розов, Ю. А. Яворський. У той же час Т. Д. Флоринський та О. І. Соболевський не визнавали окремішності українського народу і відстоювали ідеї великодержавного шовінізму. Протягом усього періоду загальна кількість росіян та українців на обох кафедрах була приблизно однаковою.

У четвертому розділі “Реорганізація історико-філологічного факультету на початку ХХ ст.” досліджено історичні умови створення романо-германського відділення на історико-філологічному факультеті, спеціалізацію філологічних дисциплін та впровадження предметної системи в університеті.

У підрозділі 4.1 “Створення романо-германського відділення” розглянуто вирішення питання утворення романо-германського відділення на історико-філологічному факультеті протягом 1892–1908 рр. У 1892 р. під час конкурсу на посади лекторів англійської й італійської мов рада університету дійшла висновку, що кандидат має бути спеціалістом у своїй галузі. У 1900 р. проф. М. П. Дашкевич, який перший побачив необхідність у диференційованому підході до викладання сучасних європейських мов і літератур, подав на розгляд ради університету обґрунтування необхідності реформування історико-філологічного факультету та проект організації викладання на романо-германському відділенні. З 1908 р. на романо-германському відділенні викладанням різних періодів історії західноєвропейських літератур, порівняльної граматики романських і германських мов, а також суміжних дисциплін займалися П. М. Ардашев, Ф. І. Кнауер, А. І. Сонні, І. В. Шаровольський.

У підрозділі 4.2 “Предметна система” розглянуто спеціалізацію гуманітарних дисциплін та впровадження предметної системи. Із середини ХІХ ст. відбувається поступове впровадження спеціалізації гуманітарних дисциплін, предмети розподіляють на головні та додаткові. У 1874 р. порушується питання спеціалізації з третього, а на початку ХХ ст. – з першого курсу, коли університет почали розглядати як осередок спеціальної освіти. У 1906 р. була впроваджена предметна система, метою якої була чіткіша диференціація наук, гнучка лекційна система для дисциплін класичної, слов’янської, російської, романської, германської філології та порівняльного мовознавства. Замість одного плану для всього факультету почали розроблятися і ревізуватися плани для всіх відділень згідно десяти спеціальностей із розподілом предметів на головні і додаткові. Предметна система замінила курсову, яка розтягувала вивчення предметів на роки (курси) і кардинально змінила ставлення до викладання гуманітарних дисциплін, зосереджуючи увагу навколо головного

предмету. Через низку революційних подій на території України ця реформа була незавершеною.

У **Висновках** викладено основні результати дослідження, що виносяться на захист:

– Встановлено, що у вітчизняній історичній науці не існує комплексного дослідження становлення та розвитку філологічних дисциплін, стан наукової розробки є фрагментарним, а низку важливих аспектів досліджено епізодично. Натомість джерельна база є досить різноманітною за тематикою, що дозволяє комплексно проаналізувати і розкрити проблеми розвитку філологічної освіти в Київському університеті у 1834 – 1919 р.

– З'ясовано, що процес становлення та розвитку філологічних дисциплін в Імператорському університеті Св. Володимира пройшов декілька етапів:

- *Перший етап* (1834–1863) зародження умовно поділених на два підетапи. На першому підетапі (1834–1839) на філософському відділенні формування мовних кафедр відбувається за рахунок колишніх викладачів Кременецького лицю (1834–1839). Другий підетап (1840–1863), характеризується появою німецького контингенту та вихованців Київського університету на мовознавчих кафедрах. Активна розробка програм та стандартизація підручників для реалізації навчального процесу у 40-х-50-х рр. XIX ст. вказує на формування власної навчально-методичної бази.

- *Другий етап* (1863–1884) становлення багатий на суттєві зміни, обумовлені дією університетського статуту 1863 р. У цей період з'явилися перші передумови спеціалізації філологічних дисциплін. На кафедрах класичної та слов'янської філології активно проводилася науково-дослідна робота, розроблялися відповідні курси. Послаблення цензури і контролю дозволило університетському філологічному осередку активно взаємодіяти із західноєвропейською спільнотою.

- *Третій етап* (1884–1919) розвитку характеризується змінами у структурі історико-філологічного факультету. Стало загальноновизнаним бачення університету як осередку спеціальної освіти. Подрібнення спеціалізації разом із поглибленим вивченням філологічних дисциплін зумовили активне ревізування програм та розробку нових планів для груп класичної, слов'яно-російської та романо-германської філології. Предметна система кардинально змінила ставлення до викладання гуманітарних дисциплін.

– Встановлено, що кафедра порівняльної граматики індоєвропейських мов була незаміщеною з 1863 р. по 1885 р. Однією з причин довгої відсутності викладача була внутрішньоуніверситетська боротьба професорської корпорації. До початку XX ст. кафедра порівняльної граматики індоєвропейських мов представлена лише одним викладачем, вихованцем Дерптського університету Ф. І. Кнауером, який займався вивченням та викладанням санскриту та генеалогічної спорідненістю індоєвропейських мов.

– З'ясовано, що з 1863 р. на кафедрі історії всесвітньої літератури (з 1884 р. – кафедра історії західноєвропейських літератур) вагомий внесок у розвиток спецкурсів з історії західноєвропейських літератур зробили М. П. Дашкевич, Є. В. Анічков, І. І. Гливенко, Ф. Г. Де-Ла-Барт та І. В. Шаровольський, які змогли створити повноцінний літературознавчий осередок. Впровадження

проф. М.П. Дашкевичем романського (1887) й германського (1888) семінарів стало рушійним фактором у викладанні групи предметів романо-германської філології.

– Встановлено, що через відсутність належної кадрової політики проблема кадрового забезпечення кафедр класичної філології часто вирішувалася за рахунок вихованців інших університетів. Тільки з середини XIX ст. в Київському університеті поступово з'являються власні кадри, кількість яких значно збільшилася на початку XX ст.

– Доведено, що сучасні європейські мови у XIX ст. – на початку XX ст. викладалися лекторами, переважно мігрантами з країн Європи. Спеціальної підготовки викладачів сучасних європейських мов не існувало. Іноземна мова не була предметом окремого дослідження та вивчалася як допоміжний, але обов'язковий предмет, за допомогою якого вивчали літературу, історію, філософію, юриспруденцію та інші предмети.

– Визначено, що до розробки навчальних курсів для мов південних, західних та східних слов'ян разом із їх історією, літературою та культурою найактивніше долучилися О. О. Котляревський, Т. Д. Флоринський, А. І. Степович, О. М. Лук'яненко, А. М. Лобода, В. О. Розов, В. М. Перетц, О. І. Соболевський. Крім курсів російської філології, активну роботу щодо впровадження курсів української історії, мови та літератури проводили А. М. Лобода, В. М. Перетц, В. О. Розов, Ю. А. Яворський. Протягом 1834–1919 рр. загальна кількість росіян та українців на обох кафедрах була приблизно однаковою.

– Доведено, що питання створення відділення романо-германської філології вирішувалося з 1892 р. по 1908 р. Завдяки активній діяльності проф. М. П. Дашкевича на базі кафедри історії західноєвропейських літератур було створено відділення романо-германської філології. Таким чином, на початку XX ст. сучасні європейські мови разом із літературами отримали свій структурний підрозділ.

– З'ясовано, у 1906 р. було введено предметну систему, яка методично організовувала проходження предметів за семестри. Замість одного плану для всього факультету почали розроблятися та ревізуватися плани для всіх відділень згідно десяти спеціальностей. Періодичні цикли головних і допоміжних предметів на кожен рік передбачали проходження студентом повного курсу на відповідному відділенні. Поступове проходження предметів за вибором протягом чотирьох років мало поглибити спеціалізацію, зосередивши викладання філологічних дисциплін на головному предметі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Дороніна Н. В. До історії розвитку іноземної філології в Київському університеті у ХІХ–ХХ ст. / Наталія Володимирівна Дороніна // Етнічна історія народів Європи. – 2011. – Вип. 35. – С. 86–90.
2. Дороніна Н. В. Сергій Дложевський – український вчений, філолог і археолог / Наталія Володимирівна Дороніна // Етнічна історія народів Європи. – 2011. – Вип. 36. – С. 75–79.
3. Дороніна Н. В. Дерптська філологічна традиція викладання іноземних мов в Київському університеті (1834–1917 рр.) / Наталія Володимирівна Дороніна // Україна в етнокультурному вимірі століть. – 2012. – Вип. 2. – С. 561–570.
4. Дороніна Н. В. З історії викладання англійської мови в Імператорському університеті Св. Володимира / Наталія Володимирівна Дороніна // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип. 86 (7). – С. 26–31.
5. Дороніна Н. В. Спеціалізація філологічних дисциплін на історико-філологічному факультеті Імператорського університету Св. Володимира / Наталія Володимирівна Дороніна // Етнічна історія народів Європи. – 2014. – Вип. 44. – С. 82–89.
6. Дороніна Н. В. Иностранная филология в Императорском университете Св. Владимира в ХІХ – начале ХХ ст. // Альманах современной науки и образования. – Тамбов: Грамота, 2014. – №3 (82). – С. 66–69.

АНОТАЦІЯ

Дороніна Н. В. Історія становлення та розвитку філологічних дисциплін в Імператорському університеті Св. Володимира (1834–1919 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2016.

У дисертації на основі комплексного аналізу архівних джерел всебічно досліджено історію становлення та розвитку філологічних дисциплін в Імператорському університеті Св. Володимира. У роботі вперше розглянуті етапи розвитку філологічних та суміжних дисциплін, надана їх характеристика та особливості. На прикладі кафедр класичної філології розкрито проблема кадрового забезпечення та відображено поступове залучення власних кадрів в університеті. Розглянуто викладання сучасних європейських мов, їх місце в отриманні гуманітарної освіти. Значну увагу приділено персоналіям тих філологів та лекторів сучасних європейських мов, які не отримали ґрунтовного вивчення у попередній літературі, їх життєвому шляху та професійній діяльності. Розглянута проблема створення кафедри порівняльної граматики індоєвропейських мов та діяльність кафедри історії всесвітньої літератури (історії західноєвропейських мов). Проаналізована робота викладачів кафедр слов'янської та російської філології. Розглянуті історичні умови створення відділення романо-германської філології, що суттєво вплинуло на зміст викладання та структуру історико-

філологічного факультету. Розглянуто впровадження предметної системи на початку ХХ ст.

Ключові слова: Імператорський університет Св. Володимира (1834–1919), історико-філологічний факультет, філологічні дисципліни, сучасні європейські мови, романо-германське відділення, кафедра порівняльної граматики індоєвропейських мов, предметна система.

АННОТАЦІЯ

Доронина Н. В. История становления и развития филологических дисциплин в Императорском университете Св. Владимира (1834–1919 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко – Киев, 2016.

Диссертация посвящена исследованию становления и развития филологических дисциплин в Императорском университете Св. Владимира. В отдельном разделе анализируется состояние научной разработки темы. Предоставлены обзор литературы и характеристика источников. Историография показывает недостаточную разработку данной темы в исторической литературе.

Показаны основные этапы развития, обусловленные введением российских университетских уставов на территории Российской империи. Этап зарождения (1834 – 1863) связан с формированием кафедр классической, славянской и русской словесности. В 1850 г. создается историко-филологический факультет, который становится центром филологического образования. Активно формируется профессорско-преподавательский состав кафедр, задействованный в разработке учебных курсов, планирование лекций. На втором этапе становления (1863 – 1884) появляются новые кафедры истории всемирной литературы и сравнительного языкознания, постепенно нарабатывается научно-методическая литература. На третьем этапе (1884 – 1919) идет реструктуризация историко-филологического факультета, переосмысление места университета в системе образования. Университет начинают рассматривать центром специального, а не энциклопедического образования.

Рассмотрен процесс внедрения и эволюции смежных дисциплин: западноевропейской литературы и языков Дальнего Востока, как отдельной составляющей в получении гуманитарного образования. Кафедра сравнительной грамматики индоевропейских языков пустовала с 1863 по 1885 гг. из-за внутренних противоречий университетской профессорской корпорации.

Проанализирован процесс кадрового обеспечения на кафедрах классической филологии. На протяжении XIX–XX ст. главную роль в их формировании сыграли преподаватели Кременецкого лицея, выпускники Дерптского, Санкт-Петербургского и Московского университетов. В начале XX ст. наблюдается наибольшее число выпускников Киевского университета, работающих в профессорско-преподавательском составе.

Особенное внимание было уделено эволюции преподавания европейских языков как отдельного вспомогательного предмета до их вхождения в сферу романо-германской филологии. Важную роль в преподавании этого предмета сыграли мигранты из стран Европы. Их биографии, жизненный путь, работа в университете и творческая деятельность были реконструированы благодаря неопубликованным и опубликованным источникам.

Отдельно рассмотрена проблема формирования отделения романо-германской филологии на историко-филологическом факультете. Показано, что вопрос о создании кафедры решался с 1892 по 1908 гг. Это событие существенно повлияло на предмет преподавания западноевропейских языков и литератур и изменило структуру историко-филологического факультета.

Впервые проанализировано введение предметной системы на историко-филологическом факультете в 1906 г. По ряду причин этот процесс был незавершен, тем не менее кардинально изменил систему получения гуманитарного образования в Киевском университете.

Ключевые слова: Императорский университет Св. Владимира (1834–1919), историко-филологический факультет, филологические дисциплины, современные европейские языки, романо-германское отделение, кафедра сравнительной грамматики индоевропейских языков, предметная система.

ANNOTATION

Doronina N. V. The history of the formation and development of philological disciplines at the Imperial University of St. Vladimir (1834–1919). – Manuscript.

The thesis for the degree of candidate of historical sciences, specialty 07.00.01–History of Ukraine. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The thesis investigates the process and the main stages of the formation and development of the philological disciplines at the Imperial University of St. Vladimir. The department formation of Classical philology and its staff have been researched. The place of foreign languages in the university system of education has been observed. Special attention has been paid to the lives and scientific heritage of those linguists who haven't been thoroughly studied in the previous literature. The process of introduction and evolution of the related disciplines of European literature and Eastern languages has been comprehensively studied. The role of Slavic philology department and its staff have been analyzed. The birth of Romance and German philology and the creation of its department have been researched. Particular attention has been paid to the introduction of subject system at the university at the beginning of XX century.

Keywords: Imperial University of St. Vladimir (1834–1919), Historical and philological faculty, Classical philology, Slavic philology, Russian philology, modern European languages, Sanskrit, the Department of Romance and German philology, subject system.